

§. III.

Doctrina de divortio quoad torum et cohabitationem, manente vinculo, a tertia nota *immoralitatis* vindicatur.

Asserta Ecclesiae doctrina etiam tamquam honestati morum exitialis impetitur, eo quod ex una parte indissolubilitatem statuat vinculi coniugalis, ex altera vero divortium permittat manente vinculo. Contra vero adversarii, ut vitae honestati prospiciatur, solutionem vinculi vellet, quo liber aditus pateret ad alias nuptias ineundas, nollent autem divortium manente vinculo, ne dura continentiae lege inviti detinerentur, qua infelicem, ut ipsi aiunt, ac miserrimam vitam et diris tentationibus obnoxiam agere cogerentur. Quandoquidem autem duo haec arcto inter se nexu cohaerent, ut distingui potius quam dividi possint, operae pretium est uno eodemque tempore sub utroque respectu catholicae doctrinae vindicias suscipere, ne imperfecta et manca quodammodo videri posset defensio, quam aggredimur. Porro adversarii in votis haberent, ut quaemadmodum concilium docet multas ob causas fieri posse separationem quoad torum et cohabitationem, ita contra diceretur *multas ob causas* fieri posse vinculi ipsius solutionem. Sed in una potissimum causa insistunt, quae est fornicatio sive adulterium (31).

opere *Examini concilii Tridentini*, in quo non solum nihil profecit, sed post tot exantlatos labores tandem inter angustias ac dubia vitam finivit. Cf. Doellinger. *La réforme, son développement intérieur*, vers. ex Germ. Paris 1849. tom. II. pag. 505.

(31) Fingunt quidem se ob hanc unicam adulterii causam contendere fieri posse vinculi coniugalis solutionem; ast reipsa in latissima significatione postea huius flagitii nomen accipiunt. Nam satis est percurrere quaestiones, quas hac super re instituit Io: Gerhardus ex suorum protestantium sententiis *Locor. theol.* tom. XV. ed. Tubing. 1776. Loc. XXVI. cap. X. sect. III. art. 2. memb. I. thema 1. et seq. *De adulterio, De desertione, ac De reliquis divortii causis*, ut unusquisque intelligat quam liberales ac faciles se isti reformatores exhibeant.

Iamdiu Erasmus in prolixis suis annotationibus in 1. Cor. VII. impetiverat perpetuam matrimonii indissolubilitatem hac potissimum ratione ductus; nec veritus est Paulum ipsum nimium incusare rigoris ob clausulam illam: *manere innuptam, aut viro suo reconciliari*. Sic enim inter caetera scribit: « Quod si » Paulo proposita fuisset eiusmodi causa, stultus cum stulta, puer » cum puella contraxit, intercesserunt lenae, vinum, temeritas, » arte in nassam inducti sunt, et huiusmodi matrimoniorum ple- » nus est mundus, infinita mortalium millia male tenentur illa- » queata. Num coit matrimonium, si modo coitus successerit, imo » si non successerit, nihil inter coniunctos convenit, tanta est » morum et ingeniorum dissimilitudo: rixae iuges, odium imme- » dicabile, timetur venenum, timetur caedes, nihil non malorum » expectatur, neuter caelebs potest vivere, si cohaerent, bis perit » uterque: si mutetur coniugium, spes est utrumque fore incolu- » mem: fortassis pro causae circumstantiis *aliud responderet* » *Apostolus, et nonnihil relaxaret de rigore consilii superioris.* » Et adducto exemplo Fabiolae, quam Paulus, ut ipse putat, si ad eum confugisset, minime coegisset ad retinendum pravum adeo maritum, nec poenitentiae addixisset, cui ab episcopo addicta est, eo quod alteri nupsisset, concludit: « Miserebat me illo- » rum, quos videbam huiusmodi vinculis inextricabilibus impli- » catos, quos sciebam esse plurimos (32). »

Alii, ut suadeant vinculum ipsum coniugii quandoque solvi debere, confugiunt ad indolem ipsam ac spiritum religionis

Certe in codice Borussiano *novem* continentur tituli, ob quos fieri potest divortium plenum, id est, a vinculo. Cumque, ut notum est, frequentissima fierent repudia, ministerium proposuit in comitiis mense Febr. 1837. ut ex illis quinque tituli abrogarentur, quatuor tantum retentis, nempe 1. *denegatio coniugalis debiti*; 2. *insania*; 3. *insociabilitas et querelae*; 4. *accusatio scienter falsa*.

Verumtamen proposita lex die 4. Mart. eiusdem anni pluralitate suffragiorum reiecta fuit. Vid. *Univers* 6. Mars 1837.

(32) *Annot.* in I. ad Cor. VII. Opp. ed. Lugduni Batav. tom. VI. p. 701. et 702. Atque hic est Erasmus, cuius hac de re cum propositiones censura a facultate Parisiensi notatae fuissent, et quidem haereseos, an. 1526. « Quatenus

christianae; constituunt enim repugnare christianae religionis spiritui ac moralitati sententiam de vinculi matrimonialis omnimoda indissolubilitate; religio enim, aiunt, quum pro supremo fine beatitatem hominum habeat, eo ipso nequit talem continere doctrinam, quae homini scopum felicitatis assequi continentia sacrificia per quam difficilia imponat. Quis sane est qui non videat ex eiusmodi doctrina de indissolubilitate omnimoda coniugalis societatis talem ac tantam malorum congeriem coniugibus ingruere, quibus eorum cor a nimisque veluti obruantur? Quae tandem est ea ferrea doctrina, quae coniuges cogat ad vitam perpetuo ducendam inter innumera corporis animique pericula, quae ex acerbitate praesertim doloris enascuntur, quum infidelitatem coniugis alter expertus est, ac iniuriam perpeusus? Intolerabile sane vitae genus, quod humana imbecillitas vix aut ne vix quidem ferre potest. Quod si coniuges quoad torum cohabitationemque invicem seiungantur ad eiusmodi mala lenienda, in alium scopulum incidere debent, profitendo continentiam ac caelibatum, cui sectando se impares sentiunt, cum talis non sit, ut aiunt, eorum vocatio, calente praesertim atque effervescente iuventa in iis maxime, qui fervidioris sint ingenii.

Ecquis porro non videat, hos in apertum delinquendi periculum iniici dura hac lege detentos de non iterandis nuptiis, cum sanae ethices detrimento, immo vero et iactura? Indidem enim veluti a foecunda parente oriuntur necessario scortationes, adulteria, aliaque flagitia, quae etiam scandala oblocutionesque publicae comitantur; quibus omnibus facile occurri posset honesto coniugio? Ecquis componi posse autumet ferream hanc

» per eas praetendi videtur matrimonium per adulterium dissolvi; quantum ad » vinculum. Est enim, inquit Parisiensis, vinculum matrimonium iure divino indissolubile, ut ad Corinthios scribens Apostolus demonstrat etc. » ut a se eiusmodi censuram amoliretur, respondit, suas propositiones intelligendas fuisse de separatione quoad torum, non quoad vinculum. At qui eius verba legerit, profecto nunquam sibi persuadere de sola hac quoad torum separatione ipsum fuisse locutum. Cf. Tournely *De matr.* quaest. V. art. II. *De firmitat. vinc. coniug.* ed. Paris. 1765. tom. XI pag. 158 seq.

legem cum illa iugi evangelica lenitate, ob quam Christus suave iugum et onus leve sectatoribus suis se impositurum depraedicat? In hac hypothesi iugum plane non ferendum coniugium evaderet.

Nec obest agi de temporanea tantum separatione; siquidem hoc ipsum est, quod in moralitatis, quam vocant, damnum vergit. Nam si rixae ac discordiae perseverent, in longius tempus eiusmodi protraheretur; si causae dissidii mutui subsistant, fieri nequit, ut cito animi concilientur. Quod si dissidium ex spreto thalami fide proveniat, cui honor cordi est, nunquam in gratiam delinquentem recipere pateretur. Multo vero minus sibi eam reconciliabit, quae in male suscepto itinere consistat, aut continuam de se suspicionem praebeat (33).

Itaque non alia ratione his malis occurri potest, quam dissolutione perfecta, qua liberum sit unicuique ad nova transire vota. Neque exinde periculum imminet dissolutionibus perpetuis; ut enim rite animadverterat iamdiu Erasmus, id pertimescendum non est, « quando et apud ethnicos suus constabat » honos matrimonio, apud quos mutuum erat divortii ius, at non » temere tamen. Vis rara esse divortia? Cura ut non tam facile » coeant coniugia. Iudicio coeant: coeant auctoritate parentum, » aut eorum, quorum interest: quemadmodum apud Hebraeos, » Graecos, Romanos ac barbaros olim coire solebant (34). »

Verum qui ita disserunt, rem sub unico tantum adpectu expendunt eoque debiliori, qui cupiditatibus faveat, dissimulantes, quae ex dissolubilitate coniugiorum imminerent, immo certo provenirent, mala tum societati connubiali, tum proli, tum reipublicae ipsi. Non perpendunt verum religionis christianae systema seu spiritum, nec virtutes, quas Christi religio suadet, et ad quas cultores suos inducit. Nihil faciunt detrimenta longe peiora, quae ex illis theoreticis principiis in praxi suapte natura manarent.

(33) Ita Werkmeister, Batz, Socher alique non exiguo numero, quos recensuit cl. Roskovany op. cit. *De indiss. matr.* §§. 20-29. et iterum §. 57. ubi ipsorum argumenta profert.

(34) Loc. cit. col. 701. 702.

Sane si auscultemus Erasmo, non solum ob adulterii crimen, verum etiam ob animorum dissensum, ob rixas, ob mutuas simultates, atque ἀνωμαλίαν licitum foret discindere coniugia. Possent praeterea dissociari connubia omnia, quae minus considerate coniuncta sint, atque animi levitate contracta. Item ea, quae fuerint conciliata lenonum opera et arte; ea, in quibus vitia praevalerent ingurgitationis, irae; quae temere, quae aetate immatura, quae inter stultos fuerint inita; ea etiam, in quibus timor incesserit veneni, caedis, aliaque per multa incommoda imminerent. Iam si his aliisque prope innumeris de causis connubia possent seiungi, equis non videt vix ulla subsistere firma coniugia? Fatetur vel ipse Erasmus horum coniugiorum plenum mundum esse, ac infinita mortalium millia his teneri illaqueata, adeoque si eius theoria admitteretur, vix ulla matrimonia forent, quae non deberent, vel possent dissolvi. Et hac in hypothesi quidnam fieret de societate coniugali? Quid de prole? Quid de societate universa?

Si causae recensitae sufficerent ad vinculum coniugale e medio tollendum, conclamatum plane esset de vero coniugum consortio, quod revocaretur in plerisque ad cohonestandas cupiditates, quae cum expletae essent, qui pertaesi uxoris fuerint, possent ad aliam se convertere, et ita porro. Cum deessent verae causae, fictitiae excogitarentur ad finem obtinendum. Cupiditates enim indomitae ad instar furentium equorum homines in praecipua agerent, et in exitium, ex quo se amplius recipere non possent.

Quae cum ita se habeant, profecto Apostolus tum Fabiolae tum aliis quibuscumque, qui in iisdem reperirentur rerum adiunctis, non aliud consilium, immo praeceptum daret, quam quod dedit Corinthiis, *quod si dicesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari*, quia praeceptum Domini est, *uxorem a viro non discedere*. Non ideo vero Fabiola poenitentia multata est, seu potius sponte se ei subiecit, quod a flagitioso se marito separaverit: hoc enim nulla iura

vetabant; sed quod contra Christi praeceptum alteri nupserit, vivente priori coniuge, ignorans, ut scribit S. Hieronymus, evangelii rigorem. Nam velint nolint adversarii, Christus omnimodam indissolubilitatem matrimonii constituit, ne excepto quidem adulterii casu, quaemadmodum tenuit ac servavit universa antiquitas, ut suo loco ostendimus.

Haud dissimulamus, quin etiam aperte fatemur incommoda quandoque, ac si lubet, saepe quoque ex inextricabilibus coniugii nexibus oriri. Ast in eiusmodi negotiis aequa lance pensanda sunt, quae utrinque ingruunt, mala, tum scilicet ex plena firmitate tum ex solutione vinculi coniugalis. Porro extra omnem dubitationis aleam est, longe graviora sub quovis respectu enasci mala ex solutione, quam ex indissolubilitate. Quae enim ex solutione proveniunt incommoda intrinseca sunt, inevitabilia, nec minus coniuges, quam sobolem, cognatorum et amicorum catervam, immo et rempublicam ipsam afficiunt. Contra vero, quae ex indissolubilitate enascuntur, solas plerumque cupiditates attingunt, transitoria sunt magna ex parte; et quae vinci, sin minus facile, aliqua saltem animi constantia possunt. Hac de causa Christus discipulis mirantibus quod de vinculi coniugalis firmitate ipse edixerat, atque respondentibus: *Si ita est causa hominis cum uxore; non expedit nubere*, illam adiecit sententiam: *Non omnes capiunt verbum istud*, et occasionem arripuit commendandi continentiam.

Exinde patet, quinam sit verus religionis christianae spiritus relate ad coniugium. Hic eo tendit, ut vinculum matrimonii numquam dissolvatur, quin etiam id absolute vetat. Interim praesidia praebet, quae dolorem leniant ex male partis coniugiis, non solum commendando omnium virtutum, patientiae praecipue, exercitium; item tolerantiam infirmitatis et defectuum, qui humanae sunt naturae ingeniti; sed auxilia supernaturalia gratiae ad vincenda incommoda, quae vix aut ne vix quidem a tali statu separari possunt, pollicetur. Quapropter naturalis contractus ad dignitatem evectus est sacramenti, ut

indidem tamquam ex inexhausto fonte coniuges hauriant subsidia ad perferenda onera adnexa coniugio.

Quod si coniuges ea media negligant, si parvipendant, si malint naturae vitiis indulgere, sibi non autem Christi religioni adscribant, quae illos circumstant, mala. Nam si res bene riteque perpendatur, patebit maxima saltem, quae exaggerantur, incommoda ex cupiditatibus non satis domitis ac repressis originem trahere. Hae vincantur, et superata erunt magna ex parte eiusmodi incommoda, aut saltem non adeo urgebunt, ut confugere debeant coniuges ad vinculi solutionem.

Caeterum hoc ipso quod christiana religio multas ob causas doceat fieri posse divortia quoad torum et cohabitationem, si res eo pervenirent, ut necesse foret coniuges ad certum incertumve tempus invicem separari, datur locus leniendi doloris, ac vias omnes pertentandi ad animorum conciliationem ac resipiscendi; quin etiam stimulus additur ut dissidiorum causae e medio tollantur.

Beatitas huius mundi semper imperfecta est, nec unquam plene obtineri potest. Illudimur vana spe quam saepissime, dum ad eam assequendam novus rerum ordo excogitatur. Hac ratione plures decipiuntur, et dum sibi quasi de adeptis iam felicitate adblandiuntur, miseriores se esse experimento discunt. Itaque suprema beatitas est consecranda, quae non obtinetur nisi virtutum omnium exquisito cultu, et in Deum sincera pietate sancte servatis praeceptis, quae nobis data sunt. Aliis nuptiis non semel homines infeliciores redduntur, ut patet etiam ex iis, qui, altero defuncto coniuge, thalamum repetunt. Secus deberet fieri perpetuus transitus de uno in aliud coniugium, in quo spes affulgeat tranquillioris vitae obtinendae. Quis vero adeo desipiat, ut haec admittat?

Hac ratione omnes declamationes evanescent, quibus adversarii indissolubilis unionis infortunia, pericula, aliaque id genus multa exaggerant. Religio pharmaca praebet his malis

omnibus aut tollendis aut leniendis, quin opus sit recurrere ad iterationem nuptiarum, quae impar est ad beatitatem afferendam.

Fateor gravissima percipi iniuria, qui infidelem in matrimonio coniugem experitur. Nihilominus et huic malo religio remedium afferre consuevit, dum optionem parti innocenti tribuit aut in perpetuum se ab infideli ac nocente coniuge seiungendi, aut cum illa ad resipiscenciam revocata se conciliandi. Si velit caelibem deinceps vitam ducere, atque invita etiam coniuge statum religiosum amplecti, aut initiari sacris ordinibus, nemo est qui hoc ei denegat. Quod si hoc in casu pars derelicta in flagitia proruat, hoc sibi solum ac propriae malitiae imputare debet, non autem deserenti, seu dimittenti, qui utitur iure suo.

Quod si laesus coniux caelibem vitam nolit ducere, potest indulta venia coniugi delinquenti iterum cum ea copulari. Eo vel magis, quod interdum immunes viri omnino non sint ab omni culpa in uxorum aberrationibus, dum aut se nimis difficiles erga eas ac duros praebent, aut nimis indulgentes ac faciles, dum licentiam potius vitae, quam libertatem, et consuetudinem tolerant virorum extraneorum, atque uxores quodammodo in pericula labendi ipsi coniiciunt. Quocirca dignae interdum sunt, quibus iniuria condonetur, si vere eas patrati sceleris poeniteat, statuamque de caetero in officio permanere. Quo refertur monitum illud S. Augustini, qui scribit: « Haec » crimina (adulteria) in vetere Dei lege nullis sacrificiis mundabantur... et ideo tunc omni modo prohibitum est ab alio » contaminatam viro recipere uxorem... Nunc autem postea » quam Christus ait adulterae: *Nec ego te damnabo, vade, deinceps noli peccare*; quis non intelligat debere ignoscere » maritum, quod videt ignovisse Dominum amborum, nec » iam se debere adulteram dicere, cuius poenitentis crimen » divina credit miseratione deletum (35)? » et paulo post:

(35) *De coniug. adult.* lib. II. cap. VI. n. 5.

« Quibus consideratis atque tractatis, si communis conditio,
 » commune malum, commune periculum, commune vulnus,
 » communis salus, fideliter et humiliter cogitetur, non erit
 » turpis, neque difficilis, etiam post perpetrata atque pur-
 » gata adulteria reconciliatio coniugum, ubi per claves regni
 » coelorum non dubitatur fieri remissio peccatorum (36). »

Dixi : si vere eas patrati sceleris poeniteat; nam si fucata tantummodo fuerit illarum resipiscentia; si nulla solida spes affulgeat, fore ut caste vivant, eo in casu nullum superesse potest dubium, quin vir non modo non teneatur nocentem recipere, sed potius debeat eam a se repellere iuxta illud toties a Patribus laudatum : « Qui tenet adulteram, stultus est et » impius (37); » secus enim agens, suspicionem reae conniventiae praerberet, ac patronum veluti se ostenderet turpitudinis.

Quod de viris dictum est, idem sentiendum de uxoribus, si quos habeant maritos lascivientes ac turpibus adulterinis nexibus implicatos. Cum vero difficilius sit mulieribus virum adulterum a suo contubernio et a toro seiungere, eas his verbis compellat Augustinus, ut saltem id pertentent, ne coniuges suos negligere videantur :

« Audiant me : zelent viros suos; non sibi servant vanam
 » gloriam, qua solent a maritis impudicis matronae laudari,
 » quia impudicitiam virorum suorum aequo animo ferunt.
 » Nolo talem patientiam habeant christianae mulieres : prorsus
 » zelent viros suos; non propter carnem suam, sed propter
 » animas illorum. Omnino ego moneo, ego praecipio, ego
 » iubeo : episcopus iubet, Christus in me iubet. Novit ille in
 » cuius conspectu ardet cor meum. Ego, inquam, iubeo.
 » Nolite viros vestros permittere fornicari. Interpellate contra
 » illos Ecclesiam. Non dico, iudices publicos, non proconsu-
 » lem, non vicarium, non comitem, non imperatorem; sed

(36) Ibid. Cap. IX. n. 8.

(37) Prov. XVIII. 22.

» Christum. In caeteris omnibus ancillae estote virorum ves-
 » trorum, subditae ad obsequium. Nulla sit in vobis proter-
 » vitas, nulla superbia, non contumeliosa cervix, non aliqua
 » inobedientia : prorsus tamquam ancillae servite. Sed ubi
 » ventum fuerit ab illud negotium, ubi vos beatus Apostolus
 » aequavit, dicens : *Uxori vir debitum reddat, similiter et*
 » *uxor viro* : subintulit : *uxor non habet potestatem corporis*
 » *sui, sed vir*. Quid te extollis ? Audi quod sequitur : *Similiter*
 » *et vir non habet corporis sui potestatem, sed mulier*. Ubi ad
 » hoc ventum fuerit, clamate pro re vestra. Aurum tuum
 » vendit maritus pro necessitate sua : ferta foemina, ferta
 » ancilla... Contemne omnia propter amorem viri tui.
 » Sed castum opta, pro castitate litiga. Patienter pereat villa
 » tua, non anima ipsius te patiente pereat (38). » Verum
 etiam hic magna opus est prudentia, ne proinde temere se gerant, exquirendum ipsis erit docti viri consilium, qui pro rerum adiunctis suggeret, quid faciendum sit (39).

Quod postremo loco obiecit Erasmus, non esse timendum, ne dissolutionibus perpetuis periculum immineat, adducto exemplo ethnicorum, penes quos suus constabat matrimonio honos, quamvis apud ipsos mutuum fuerit divortii ius, falsum esse tum historice tum practice patet. Falsum quidem historice, quia compertum est ex omnium gentium antiquarum, si unam forte vel alteram excipias in sua adhuc infantia degentes, documentis, ideo vel maxime corruptissimas extitisse, quod repudia praeter modum frequentarent (40). Possem documenta haec ex illarum annalibus, si opus foret, facile proferre, sed

(38) Serm. CCCXCII. cap. IV. Opp. ed. Maur. tom. V. col. 4505.

(39) Cf. Trombelli *De matrim.* tom. II. diss. VII. Bonnoiae 1781.

(40) Satis est vel leviter percurrere, quae de facilitate divortiorum penes ethnicas nationes omnes scripsit vel ipse Io. Gerhardus op. cit. *Loc. theolog.* Loc. XXVI. cap. X. sect. III. art. 2. memb. 2. §. 597. et 598. ubi plura antiquorum reperiuntur haec de re testimonia, ex quibus luce meridiana clarius patet, quo ex eiusmodi facilitate perventum fuerit. Haec testimonia exhiberem, nisi essent notissima. Et tamen Erasmus ausus est scribere. « Penes quos suus » constabat matrimonio honos !

cum alias attulerim aut indicaverim, hic abstineo, praesertim cum de re agatur omnibus nota. Illud potius mirari subest, quanam ratione Erasmus, utpote vir eruditus, et cui haec erant compertissima, potuerit ad ethnicorum exemplum provocare: quo scilicet cognoscitur nil aliud nisi impotens desiderium scopum obtinendi, quem sibi praefixerat, vellicandi quod sancte in Ecclesia quovis seculo servatum est, ab eaque toties constitutum iuxta evangelicam et apostolicam doctrinam.

Falsum praeterea id ipsum agendi ratio, quae passim viget apud Protestantes, luculenter ostendit. Cum enim semel ostium apertum esset divortii perpetuis ob adulterii crimen, illico in praeceps ruerunt, causasque multiplicarunt adeo, ut vix apud illos matrimonium ullum subsistat. Specimini sint, quae scripsit Bucerus sub ipsis ita dictae reformationis initiis. Cum enim plures enumerasset divortii causas, concludit: « Haec adferenda » hic putavi ad eam explicandam quaestionem, num concedi » a christianis principibus et rerumpublicarum moderatoribus » possit, divortium facere, et ad alteras transire nuptias, aliis » quam fornicationis et stupri de causis. Ex quibus omnibus, » si omnia rite et *Ex verbo Dei* panderentur, satis liquebit, » neminem, nec virum nec mulierem, cui opus sit ad bene » casteque vivendum coniuge, ac coniuge cohabitante, atque » coniugii officia necessaria faciente, prohiberi debere, quin » vir talem quaerat uxorem et habeat, et mulier talem virum, » si deprehensum et evictum sit (*sic*), vel virum, cui pia » mulier nupta fuit, vel mulierem, quam vir pius uxorem » duxit, praestare necessaria coniugii officia aut obstinate » nolle, aut eiusmodi commisisse scelera, ut propter turpitudinem suam non possit: aut denique incurabili impediri » impotentia, quominus per corporis vires illa valeat coniugii » officia persolvere (41). » Quae deinde fuse persequitur cap.

(41) *De regno Christi* cap. XLII. pag. 124. in collectione inscripta: *Scripta Anglicana*. Basileae 1577. Quod Buceri opus vulgo appellabatur *cantus Cygni*, eo quod fuerit postremum. De Bucero proinde merito scripsit Tapperus

XLIII. et seqq.; ut alios praeteream, de quibus alias scripsimus.

Ne quis vero suspicetur haec theoretica potius esse quam practica, praesto sunt innumerae divortiorum sententiae, quae per annos singulos in Borussia et in aliis Germaniae regionibus, nec non in provinciis foederatis Americae ferri solent, ut vel ipsos protestantes eorum pudeat. Exinde factum est, ut haud raro ministri protestantes sategerint tot divortii fraenum iniicere (42). Cuius rei nonnulla suo loco documenta attulimus. Haec fortasse Erasmus ne suspicabatur quidem, dum talia commentus est, sed facile praevidere potuisset, quin etiam debuisset.

Vis rara esse divortia? Concludit Erasmus, *cura ut non tam facile coeant coniugia; iudicio coeant, coeant auctoritate parentum, aut eorum, quorum interest.* Bene quidem: monitum est sane egregium. At quid si fraeni impatientes sint, qui coniugia coeunt? Si illis dominantur cupiditates, quae vix rationis compotes eos esse sinunt, qui illis duci se patiuntur? Si aures occludant consiliis, monitis, minis, quandoque etiam legibus ipsis? Si ex impetu agant, nec resipiscant nisi postquam in nassam se ultro iniecerunt? Nonne pene innumeri ubique terrarum caeco eiusmodi amore insaniunt? Ergo ne debent omnia ab his inita dissolvi coniugia, ut locus detur prudentiori electioni? Accedit haud raro parentes ipsos in culpa esse, quod infelicia

in explic. capit. XVIII Lovan.: « Facilius dissolvi matrimonia, auctore Bucero, » quam civiles contractus. »

(42) Recolantur, quae paulo ante attulimus ex publicis documentis circa conatum coarctandi divortii titulos. His addimus, quae refert periodica collectio *La Civiltà cattolica* an. VIII. n. CLXIII. tom. V. I. Sab. Genn. 1857. pag. 127. « *La Corrispondenza prussiana*, ibi legitur, giornale del ministero, contiene » due articoli... Il primo è, che vi si ammette almeno per un certo tempo, la » separazione a mensa et toro; nel secondo si annulla una decina di ragioni, » le quali eran fin qui giudicate sufficienti ad autorizzare il divorzio. E infatti » la legislazione avea gran bisogno di riforma in questo punto; non essendo » raro in Berlino il trovar donne con quattro o cinque mariti tutti vivi; e con- » tando si annualmente in Prussia circa 6900, processi per divorzio, con circa » 5000. sentenze di divorzio. »

coniugia ineanur. Interdum enim impedire illos nexus coniugales adnituntur, qui beatum exitum haberent, ac filios aut filias suas sin minus cogant, pertrahunt saltem ad iungendas nuptias cum illis, quos nollent. Verum praevalent apud parentes identidem tituli, divitiae, honores, cognationes, clientelae, aliaque id genus multa, quibus fit, ut filii velint nolint, debeant ducere, non quos ipsi optarent, sed quos parentes praelegerunt. Felicia ne erunt eiusmodi connubia? Nil minus. Sed potius se eiusmodi coniuges persaepe mutuo prosequuntur odio; in rixas perpetuas et similtates erumpunt; exinde vero disrupta matrimonia, lites et, quae ea sequuntur, mala gravissima. Et tamen ipsi parentum auctoritati et eorum, quorum intererat, consilio obsecuti sunt. Ergo ne, iterum sciscitor, debebunt omnia haec coniugia pariter dissociari?

Neque illud omittendum est interdum parentes et sponso decipi. Etenim non desunt, qui, ut ad optatas perveniant nuptias, malas tum physicas tum morales qualitates ita dissimulent ac tegant, ut nulla ratione pateant, donec finem suum fuerint assecuti, ac recedendi nulla via, et pedem a laqueo retrahendi nullus detur locus. Tunc moerores, gemitus, questus. Attamen hi omnes commonitionem Erasmanam, quoad eius fieri potuit, executioni mandarunt, nec tamen quidquam profecerunt. Numquid et istis omnibus, qui certe pauci non sunt, via aperienda divortii, ut feliciori foedere se coniungant? Quid si secunda et tertia vice decipiantur? En quo ducant theoriae ab hominibus seu ab huius seculi sapientibus excogitatae, ut illas opponant Ecclesiae catholicae doctrinae sanctisque principiis.

Itaque nulla alia via suppetit, quam ut a teneris unguiculis utriusque sexus adolescentibus sanctissimae religionis dogmata ac saluberrima praecepta instillentur, atque in eorum cordibus alte defigantur. Siquidem si his se morigeros praeberint, Deus ipse providentia sua concurret, ut foedera nuptialia optimum sortiantur effectum iuxta illa biblica oracula: « Beatus qui habitat cum muliere sensata (43). » « Mulieris bonae beatus vir;

(43) Eccl. XXV. 11.

» numerus enim annorum illius duplex (44). » « Pars bona mulier bona, in parte timentium Deum dabitur viro pro factis bonis (45); » aliaque eiusmodi, quibus Scripturae sanctae abundant.

Quod si contingat initum coniugium optatum non sortiri exitum, sola religio his malis pharmaca salutaria praebit, facilemque reddet longanimitatem, patientiam, lenitatemque in vitiis tolerandis, quibus alteruter coniugum irretitus fuerit, donec ad saniora consilia redeat, et ad meliorem frugem se recipiat. Hac ratione plures in eiusmodi statu ad sanctitatem atque ad heroicum, ut vocant, virtutis gradum pervenerunt. Cuius rei testis est experientia in religione catholica, in qua innumeri prope sanctitatis apicem hoc modo attigerunt. Quae si admiranda potius quam imitanda videantur, suppetunt etiam vulgaria ac frequentissima exempla reconciliationum, adeo ut post temporaneum divortium in gratiam redierint, et amico foedere coniuges ad mortem usque perseverarint. Si quid vero sit patiendum, dolor mitigabitur spe melioris eventus, neque ulla necessitas cogit ad divortia perfecta facienda, atque ad iterandas nuptias, quae praeterquam quod a religione damnantur, sunt fons plurium malorum, quae coniuges, sobolem, ipsamque societatem affligunt, atque pessumdant.

CAPUT VI.

De dissolutione matrimonii rati, non consummati.

Notum est omnibus matrimonium in legitimum, ratum, et consummatum distingui; legitimum seu verum coniugium est, quod ab infidelibus ad normam legis naturalis contrahitur; ratum illud est, quod initur a fidelibus ac sacramentum efficitur, eo ipso quod sacramentum fidei seu baptismum susceperunt, quo fit, ut eorum contractus solo consensu legitime praestito evehatur ad dignitatem sacramenti utpote signum gratiae practicum et efficax,

(44) Ibid. XXVI. 4.

(45) Ibid. v. 5.